

## Juryrapport

Voor de tweede maal in de geschiedenis van de Aleida Schot-prijs wordt de prijs dit jaar niet toegekend voor een vertaling uit het Russisch, maar voor vertalingen uit één van de andere Slavische literaturen. In 1985 ging de Aleida Schot-prijs naar Kees Mercks voor zijn vertalingen uit het Tsjechisch, dit keer valt de prijs toe aan de Zuid-Slavische literatuur.

De jury is bijzonder verheugd dat ze thans het Bestuur van de Aleida Schot Stichting juist ten gunste van de Zuid-Slavische literatuur heeft kunnen adviseren. In eerdere juryrapporten immers is er herhaaldelijk op gewezen dat er in Nederland relatief heel weinig uit het Zuid-Slavisch werd vertaald en dat de literatuur van dit gebied – ik citeer uit het juryrapport van 1983 – ‘nagenoeg terra incognita’ was.

Dit wat sombere beeld is de afgelopen tien jaar duidelijk gunstiger geworden. Er is gedurende deze periode een behoorlijk aantal boeken vertaald van Zuid-Slavische schrijvers en schrijfsters die internationaal zijn doorgebroken en thans tot de belangrijkste auteurs van Midden- en Zuid-Europa behoren. Ik noem onder anderen Danilo Kiš, Dubravka Ugrešić, Aleksandar Tišma en Milorad Pavić. Bij het bekend maken van deze auteurs in het Nederlandse taalgebied heeft de prijswinnares van dit jaar, Reina Dokter, afgestudeerd in de Servo-Kroatische taal en letterkunde aan het Slavisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam, een belangrijke rol gespeeld. Zo heeft zij bijvoorbeeld van Danilo Kiš twee boeken vertaald, *Zandloper* en *Kinderleed*, van Aleksandar Tišma de verhalenbundel *De school der goddeloosheid* en van Milorad Pavić, in samenwerking met andere vertalers, de internationale bestseller *Het Chazaars woordenboek* en, het meest recent, *Landschap geschilderd met thee*.

Omdat bij Pavić verschillende vertalers betrokken waren heeft de jury zich bij haar oordeelsvorming vooral gericht op de door Reina Dokter zelfstandig vertaalde boeken van Kiš en Tišma. Opvallend van deze boeken is het volstrekt verschillende karakter ervan. Danilo Kiš, die leefde van 1935 tot 1989 en afkomstig is uit het grensgebied van Servië en Hongarije, gaat in *Kinderleed* terug naar zijn prille jeugd voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog, in *Zandloper* naar de eerste jaren van de oorlog. *Kinderleed* is strikt autobiografisch en gaat over de indrukken die een joodse jongen opdoet in een Hongaarse plattelandsgemeenschap. Het kind omspeelt al wat hij daar ziet en hoort met kleurrijke fantasieën, vaak in schril contrast met de grauwe en harde realiteit. *Zandloper* had een autobiografische aanleiding: een na vele jaren teruggevonden brief die de vader van Kiš schreef aan zijn zuster kort voor hij naar Auschwitz getransporteerd zou worden. In de roman worden de laatste maanden voor zijn deportatie beschreven.

Zowel *Kinderleed* als *Zandloper* zijn sterk poëtisch. Het eerstgenoemde boek begint als volgt:

In de herfst, als de winden opsteken, vallen de bladeren van de wilde kastanjes tuimelings, met het steeltje naar beneden. Dan hoor je een geluid alsof een vogel met zijn snavel tegen de grond botst. Maar een wilde kastanje valt ook als er geen zuchtje wind staat, vanzelf, zoals een ster: duizelingwekkend. Dan raakt hij de grond met een doffe kreet. Hij wordt niet geboren als een vogel uit het ei, geleidelijk aan, maar zijn harige, van binnen bleekblauwe dop barst plotseling open en er springen guitige, donkere halfbloedjes uit, met glanzende wangen, als de konen van een lachende neger. In sommige bolsters zitten tweelingen; toch zou je ze uit elkaar kunnen houden: de ene heeft een vlek op het voorhoofd, als de bles van een paard. Zijn moeder zal hem dus altijd kunnen herkennen – aan die ster op zijn voorhoofd.

In *Zandloper* vinden we hetzelfde soort taalgebruik, vol van onverwachte en verrassende beelden, met daarnaast ook filosofische gedeelten en lange passages waarin het gedachte- en gevoelsleven van de hoofdpersoon worden beschreven.

De vertaalster heeft dit moeilijke, stilistisch rijke en afwisselende proza van Kiš op een knappe manier vertaald. Ook in het Nederlands zijn de verrassende beelden levend en effectvol en krijgen de overgangen van beschrijvende naar meer filosofische passages reliëf, doordat op een kundige manier steeds de juiste stijlregisters worden gebruikt. De stilistische veelzijdigheid en gevarieerdheid van Kiš worden door de vertaalster ook werkelijk gehonoreerd in een veelzijdig en gevarieerd Nederlands dat nergens een overdreven of gewrongen indruk maakt.

Dat de vertaalster haar vak verstaat wordt nog duidelijker wanneer we de boeken van Kiš naast het door haar vertaalde *De school der goddeloosheid* van Aleksandar Tišma leggen. Hoewel ook Tišma, geboren in 1924, van joodse afkomst is, is hij een totaal andere schrijver dan Kiš, nauw verbonden met zijn geboortestad, Novi Sad. Deze stad met zijn bewoners, een mengelmoes van Serviërs, Hongaren, Duitsers en joden speelt in al zijn werk een centrale rol. Tišma mist de poëzie van Kiš, maar heeft aan de andere kant het vermogen met een zeldzame objectiviteit en precisie menselijke relaties te beschrijven.

Het zijn negatieve gevoelens – angst, wantrouwen, afgunst, wrok – die bij hem de meeste aandacht krijgen. Toch kennen zijn personages ook andere impulsen en verlangens, maar door het geweld dat zij dagelijks om zich heen zien wordt dit alles verstikt. De Tweede Wereldoorlog die ook hier, net als bij Kiš, meestal de achtergrond vormt, heeft het vertrouwde levenspatroon verstoord: in de nieuwe situatie zijn zij machteloos. Tišma belicht heel scherp de toenemende ongevoeligheid, de verruwing die dan in de onderlinge verhoudingen optreedt, ongeacht of zijn figuren tot de onderdrukkers of de onderdrukten behoren. Het meest schokkend en aangrijpend is ongetwijfeld het titelverhaal ‘De school der goddeloosheid’, waarin het gaat om de relatie tussen beul en slachtoffer, een ondervrager en een jongeman die door hem

gemarteld wordt. De ondervrager, die van Hongaarse afkomst is, is vooral uit wraakgevoelens bij de politie gegaan. Hij wordt onder meer als volgt beschreven:

‘Hij was wel een echte Hongaar, van vaders- en van moederskant, en ook wat betreft zijn katholieke geloof, maar zijn achternaam – geërfd, daaraan kon geen twijfel bestaan, van vergeten Servische voorouders – had hem al in een vroeg stadium van zijn leven weifelmoedig gemaakt.’ Zijn huwelijk met een vrouw uit de Hongaarse daglonersklasse maakt de zaak er niet beter op. ‘... omdat ze amper de lagere school had doorlopen, sprak deze vrouw bedroevend slecht Servisch en hij moest haar helpen zich verstaanbaar te maken in winkels en bij officiële instanties, en daardoor werd hij net als zij vernederd en als minderwaardige behandeld; maar tegelijkertijd werd door zijn, door hun minderwaardige positie zijn jaloezie en wraakzucht gewekt. Bij het binnenvallen van het Hongaarse leger voelde hij zich al een Hongaar die heeft geleden, en wel dubbel, omdat hij lange tijd ten onrechte had gedacht dat hij niet zou lijden: juist die versterking van zijn gevoelens bracht hem ertoe om met de steun van de Volkswacht, waarvan hij vol enthousiasme lid was geworden, al gauw de functie van agent te aanvaarden, een beroep waar hij onder andere omstandigheden zelfs nooit aan gedacht zou hebben.’ Zijn slachtoffer is eveneens van Hongaarse afkomst, wat voor de beul de aanleiding is zich op hem, die zich immers wel een echte Serviër kan voelen, nog eens extra uit te leven.

Dit verhaal grijpt je naar de keel, een effect dat mede wordt veroorzaakt door de vlekkeloze ‘interpretatie’ van de vertaalster. We zeggen bewust ‘interpretatie’, omdat de vertaalster hier heel duidelijk kiest voor een ander soort taal dan bij Kiš: karig en zakelijk. Deze stijl wordt door de oorspronkelijke tekst weliswaar gesuggereerd, maar zou in een vertaling gemakkelijk wat opgesierd kunnen worden. Reina Dokter bezwijkt niet voor die verleiding. Ook hier weet ze het juiste stijlregister aan te boren, zonder aan eventuele eigen voorkeuren de voorrang te geven. Datzelfde zien we overigens ook in de boeken van Pavić die ze samen met anderen heeft vertaald. De bloemrijke taal van Pavić is ook in de vertaling karakteristiek voor Pavić en draagt niet het stempel van de taal van de vertalers.

Reina Dokter heeft nog niet een uitgebreide lijst van vertalingen op haar naam staan. De boeken die ze tot nu toe heeft vertaald zijn echter alle waardevolle literaire werken, terwijl de kwaliteit van haar vertalingen onveranderlijk hoog is. In de verwachting dat zowel haar keuze van de in de toekomst te vertalen werken als de vertalingen zelf aan de hoogste eisen zullen voldoen en als erkenning voor het door haar reeds bereikte heeft de jury besloten Reina Dokter voor te dragen voor de Aleida Schot-prijs 1993.

De jury:

Dr. I. van der Eng-Liedmeijer,  
Prof. Dr. W.G. Weststeijn